

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF RURAL TERRITORIES IN THE CONTEXT OF THE IMPLEMENTATION OF UKRAINE'S EUROPEAN INTEGRATION POLICY

УДК 001.8:332.122(122):[339.924(477):061.1
<https://doi.org/10.32843/bses.55-8>

Яснолоб І.О.

к.е.н., доцент,
 доцент кафедри
 підприємництва і права
 Полтавська державна аграрна академія
Дем'яненко Н.В.

к.е.н., доцент,
 доцент кафедри
 підприємництва і права,
 Полтавська державна аграрна академія
Тараненко А.О.
 к.с.-г.н., доцент кафедри екології,
 збалансованого природокористування
 та захисту довкілля
 Полтавська державна аграрна академія

Yasnoblob Ilona

Poltava State Agrarian Academy

Demianenko Nataliia

Poltava State Agrarian Academy

Taranenko Anna

Poltava State Agrarian Academy

У статті розглянуто наявні науково-методичні підходи щодо дослідження сутності поняття «сільські території» та визначено його авторське бачення. Доведено, що сільські території розглядають у різних функціональних значеннях: географічному, регіональному, економічному та управлінському. Визначено, що під час визначення сутності сільських територій необхідно враховувати територіальний, соціальний та виробничий чинники. Результати дослідження дали змогу визначити першочергові завдання у напрямі забезпечення сталого розвитку сільських територій. Обґрунтовано напрями, які повинні бути враховані під час розроблення програм розвитку сільських територій. Визначено проблемні питання, на вирішення яких повинна бути спрямована комплексна державна політика розвитку сільських територій. Основними інструментами у реалізації державної політики повинні стати комплексний моніторинг і впровадження програм соціально-економічного розвитку сільських територій.

Ключові слова: сільська територія; територіальний підхід; державна політика, сталий розвиток, моніторинг, оцінка.

В статье рассмотрены существующие научно-методические подходы к исследованию сущности понятия «сельские территории» и определено его авторское видение. Доказано, что сельские территории рассматривают в разных функциональных значениях: географическом, региональном, экономическом и управленческом. Результаты исследования позволили определить первоочередные задачи в направлении обеспечения устойчивого развития сельских территорий. Обоснованы направления, которые должны быть учтены при разработке программ развития сельских территорий. Определены проблемные вопросы, на решение которых должна быть направлена комплексная государственная политика развития сельских территорий. Основными инструментами в реализации государственной политики должны стать комплексный мониторинг и внедрение программ социально-экономического развития сельских территорий (отдельных населенных пунктов, а не районов в целом).

Ключевые слова: сельская территория; территориальный подход; государственная политика, устойчивое развитие, мониторинг, оценка.

The article considers the existing scientific and methodological approaches to the study of the essence of the concept of "rural areas" and defines its author's vision. It is determined that the rural territory is a historically formed, social and natural spatial formation, which includes natural and material and technical resources, social and production infrastructure; combines the organizational and functional set of urban settlements, villages under the jurisdiction of village (settlement) councils and includes agricultural and other lands outside rural settlements with production facilities located on them. The results of the study allowed to identify priorities in the direction of ensuring sustainable development of rural areas. The directions which should be considered at development of programs of development of rural areas are substantiated. Problematic issues have been identified, the solution of which should be aimed at a comprehensive state policy of rural development. The main tools in the implementation of state policy should be comprehensive monitoring and implementation of programs of socio-economic development of rural areas. The study suggests that in modern state regional policy insufficient attention is paid to sustainable development of rural areas, which preserves and increases the heterogeneity of individual areas, becoming a factor in their social instability and threatening the food security of the country. It is impossible to solve the problem by local authorities due to the lack of sufficient financial resources. Therefore, an active state policy of rural development is needed, aimed at solving demographic problems and the development of social infrastructure, as well as dynamic economic growth. Ensuring stable development of rural areas is impossible without a deep knowledge and understanding of the problems and potential of each of them, and this requires constant monitoring of changes in the local socio-economic system, improving the efficiency of public authorities and local government, business, social welfare and more. The recommendations formulated in the article will increase the objectivity of planning by bringing the level of development of programs and plans to individual settlements.

Key words: rural area; territorial approach; public policy, sustainable development, monitoring, evaluation.

Постановка проблеми. Продовольча безпека країни базується на стабільному поступальному розвитку агропромислового комплексу та його основи – сільського господарства. Обов'язковою умовою при цьому є розширене відтворення трудових і земельних ресурсів, яке неможливо без стійкого розвитку сільських територій. Сільська місцевість нашої країни має унікальний природний, демографічний, економічний та історико-культурний потенціал, який у разі ефективного використання може забезпечити сталий розвиток, високий рівень і якість життя населення.

Розроблення чіткої програми розвитку сільських територій є стратегічно важливим аспектом функці-

онування України загалом і вимагає чіткого формулювання понятійно-категоріального апарату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поняття сільських територій та їхнього розвитку висвітлювались у працях таких відомих науковців: П. Славова [2], Ю. Губені [3], О. Мельничука [4], П. Шаповала [5], В. Юрчишина [6], Р. Косодій [7], А. Корнева [9], А. Лісового [12], С. Мельника [13], О. Горба [10; 11; 14; 15], Т. Чайки [14; 15]. Але, незважаючи на цінність здійснених досліджень, неузгодженим залишається питання нормативно-правового визначення сутності поняття сільських територій та місця і значення державної політики у питаннях забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз наукових підходів щодо розуміння суті сільських територій та формулювання власного бачення категоріального апарату поняття «сільської території» і визначення пріоритетних напрямів державної політики розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу досліджень. Сільські території зазвичай розглядають у різних функціональних значеннях: географічному, регіональному, економічному та управлінському. Є значна кількість визначень сільських територій, адже саме поняття є досить багатограним і складним з погляду генезису його історичного формування [10]. Також різних значень і проявів набуває поняття «сільські території» залежно від мети і комплексу завдань, спричинених особливостями кожної окремої теми наукового дослідження, навіть у межах однієї галузі права.

Наведемо погляди вітчизняних учених щодо визначення сільських територій, в основу яких покладено застосування територіального принципу, в табл. 1.

Таблиця 1

Територіальний підхід у визначенні сільських територій вітчизняними вченими

Автори, джерело	Сутність визначення
Славов В.П., Коваленко О.В. [16, с. 69], Лісовий А.В. [12, с. 36]	Пов'язують сільські території з територією, географічним утворенням, місцевістю поза містами, яка має певні ресурси з відповідними органами управління
Шаповал П.Д. [5, с. 75]	Сільська територія – історично сформована структура, що об'єднує у своїх межах сукупність сіл, селищ міського типу, які перебувають у підпорядкуванні сільських громад
Мельник С.І. [13, с. 342]	Сільська територія являє собою історично сформований елемент поселенської мережі, що поєднує організаційну і функціональну сукупність селищ, сіл, сімейних та інших утворень, які перебувають у підпорядкуванні сільських громад

Джерело: розроблено автором

А. Лісовий визначає сільські території як одну з найважливіших частин народногосподарського комплексу країни, що включає обжиту місцевість поза територією міст з її умовами та ресурсами, сільським населенням і різноманітними основними фондами на цих територіях [12, с. 36]. О. Корнев, погоджуючись з його думкою, називає сільськими територіями всі населені пункти, крім міських, робітничих, курортних та дачних селищ [9, с. 68].

П. Шаповал визначає сільську територію як історично сформовану поселенську структуру, що об'єднує у своїх межах сукупність сіл, селищ, хуторів, які перебувають під юрисдикцією сіль-

ських рад (об'єднаних територіальних громад) [6, с. 73]. Отже, ця територія, де проживають люди, називається «сільський населений пункт». Сільський населений пункт – це єдине компактне місце проживання людей, зайнятих переважно в сільському господарстві та інших територіально розосереджених галузях, забезпечене об'єктами соціального та виробничого призначення. Всі сільські території України поділяються на села та селища міського типу:

Як видно з наведених визначень поняття вітчизняними вченими, «сільська територія» – це історично сформоване, соціально-природне просторове утворення, що включає природні та матеріально-технічні ресурси, соціальну й виробничу інфраструктуру; поєднує організаційну і функціональну сукупність селищ міського типу, сіл та об'єднує сільськогосподарські та інші угіддя поза межами населеного пункту із розташованими на них виробничими об'єктами.

Відповідно до територіального підходу складники поняття сільської території наведено на рис. 1.

Таким чином, це дослідження підводить авторів до необхідності ґрунтовного вивчення місця і ролі сільських територій в умовах обмеженості фінансових ресурсів місцевих бюджетів, недосконалого нормативно-правового забезпечення, імпортозаміщення. Стає зрозумілим, що для успішної реалізації наявних методів підтримки розвитку сільських територій України починати потрібно з вироблення і законодавчого затвердження чіткого, повного і всеохоплюючого визначення сільських територій. А оскільки економічна ситуація у світі постійно змінюється, то і правове визначення поняття сільських територій в умовах ринкових відносин повинно адаптуватися під макро- та мікроекономічні вимоги часу.

На переконання авторів, першочерговими завданнями сталого розвитку сільських територій є:

- підвищення привабливості проживання на селі;
- формування в сільській місцевості стабільних господарських систем, заснованих та підвищенні рівня оборотності місцевих ресурсів;
- розвиток місцевого самоврядування з метою формування соціально-організованого і відповідального прошарку сільського населення;
- створення ефективної міжгалузевої взаємодії всіх суб'єктів: влади, агропромислового бізнесу і сільського населення;
- використання тісних взаємозв'язків між селом і містом, формування значного резерву розвитку сільської економіки;
- підвищення рівня конкурентоспроможності сільських територій.

Зокрема, під час розроблення програм розвитку сільських територій необхідно:

- розробити стратегію розвитку, що враховуватиме потенціал окремо взятої території (наяв-

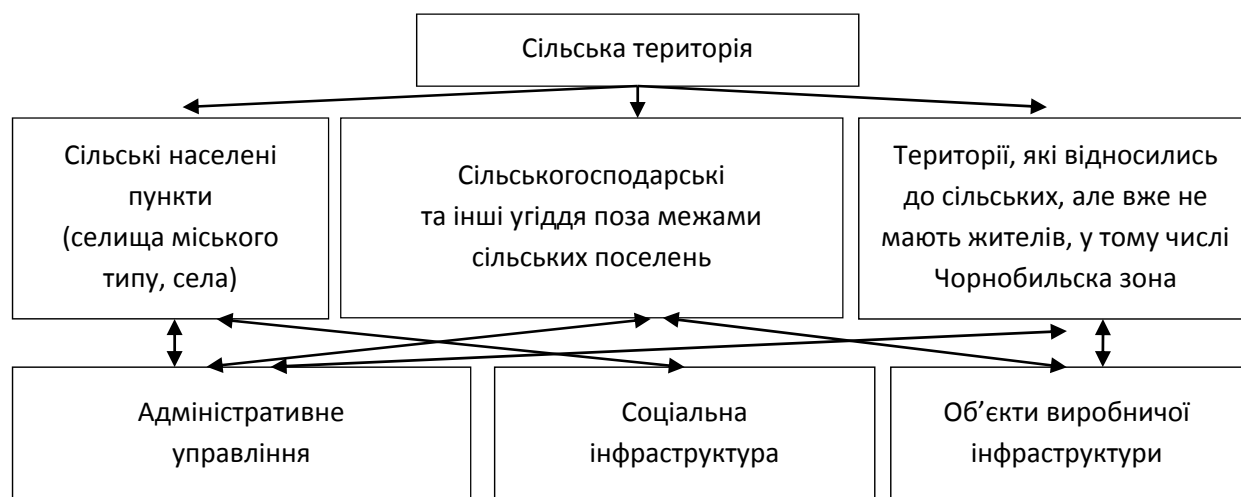

Рис. 1. Практичні підходи до трактування поняття «сільська територія»

Джерело: розроблено автором

ність об'єктів муніципальної власності, кадрового, історичного, культурного, природно-кліматичного і мінерального потенціалу території, вікового та кваліфікаційного складу населення, господарюючих суб'єктів і можливостей взаємодії між ними), що визначає можливі сценарії й основні цілі;

- враховувати структуру органів місцевого самоврядування для повного обліку повноважень і відповідальності адміністрації (сільської, районної), посадових осіб, бізнесу та сільської спільноти;

- крім загальноприйнятих розділів і показників, у програмі повинні бути відображені основні потреби сільського населення загалом і основних груп населення, а також внутрішні резерви і шляхи їх реалізації;

- оцінка реалізації програми повинна здійснюватися на основі збалансованої системи показників економічної, соціальної та екологічної стійкості з приведенням їх до порівнянної (стандартизації) і формування інтегрального показника для визначення тенденції зміни стійкості території.

Формування комплексної державної політики розвитку сільських територій повинно бути спрямовано на:

- стимулювання демографічного зростання і створення умов для популяризації сільської місцевості;

- диверсифікацію сільської економіки і розширення джерел формування доходів сільського населення;

- поліпшення житлових умов сільського населення;
- створення сучасної соціальної, інженерної і транспортної інфраструктури в сільській місцевості.

Основними інструментами у реалізації такої політики повинні стати комплексний моніторинг і впровадження програм соціально-економічного розвитку сільських територій (окремих насе-

них пунктів, а не районів загалом). Узагальнюючи наявний світовий досвід у сфері розроблення індикаторів сталого розвитку, можна виділити два основних підходи: побудову інтегрального, агрегованого індикатора, на основі якого можна говорити про ступінь стійкості соціально-економічного розвитку; побудову системи індикаторів, кожен з яких відображає окремі аспекти сталого розвитку. Найчастіше в межах загальної системи виділяються такі підсистеми показників: економічні, соціальні, екологічні, інституціональні.

Розвиток сільських територій може бути виміряний системою показників, які, по-перше, повинні відображати зміни (поліпшення, погіршення) параметрів і властивостей соціально-економічної системи в результаті регулюючого впливу з боку різних суб'єктів (влади, населення, бізнесу), по-друге, повинні бути забезпечені достовірною інформацією, яка реєструється органами статистики, адміністраціями й адекватно сприймається населенням.

Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що в сучасній державній регіональній політиці не досить уваги приділяється сталому розвитку сільських територій, в результаті чого зберігається і посилюється неоднорідність окремих територій, стаючи чинником їхньої соціальної нестабільності і створюючи загрозу продовольчій безпеці країни. Вирішити проблему неможливо силами місцевих органів влади у зв'язку з відсутністю у них достатніх фінансових ресурсів. Тому необхідною є активна державна політика сільського розвитку, спрямована як на вирішення демографічних проблем і розвиток соціальної інфраструктури, так і на динамічне зростання економіки.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження доводить, що під час визначення сутності сільських територій необхідно враховувати територіальний, соціальний та виробничий аспекти

їхнього розвитку. Забезпечення стабільного розвитку сільських територій неможливе без глибокого знання і розуміння проблем і потенціалу кожної з них, а для цього необхідний постійний моніторинг зміни стану місцевої соціально-економічної системи, підвищення ефективності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, бізнесу, оцінок соціального благополуччя населення тощо. Сформульовані у статті рекомендації дадуть змогу підвищити об'єктивність планування за рахунок доведення рівня розроблення програм і планів до окремих населених пунктів. Все це буде сприяти формалізації проблем і забезпеченню ефективного використання наявних на території ресурсів і резервів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. В Україні за рік стало на 9 сіл менше. URL : <http://ua.racurs.ua/news/45928-v-ukrayini-za-rik-stalo-na-9-sil-menshe> (дата звернення: 20.07.2020).
2. Славов В.П., Коваленко О.В. Економіко-енергетична система сталого розвитку сільських територій. *Вісник аграрної науки*. 2007. № 9. С. 68–71.
3. Губеня Ю.Є. Розвиток сільських територій: європейська теорія і практика. *Економіка України*. 2007. № 4 (545). С. 80–92.
4. Мельничук О.С. Етимологічний словник української мови : у 7 т. Київ : Наук. думка, 2006. 704 с.
5. Шаповал П.Д. Сільськогосподарський регіон у системі управління розвитком економіки. *Вісник УАДУ при Президентіві України*. 2002. № 4. С. 72–76.
6. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки. *Економіка АПК*. 2005. № 3. С. 3–10.
7. Косодій Р.П. Проблеми сільського розвитку в умовах глобалізації. *Економіка АПК*. 2009. № 4. С. 132–138.
8. Конституція України : [зі змін та допов., внесеними Законом України від 1 лют. 2011 р. № 2952-VI]. Харків : Фактор, 2011. 118 с. (Серія «Бібліотека законодавства»).
9. Корнев А.А. Пути повышения эффективности юридического регулирования отношений в сфере социально-экономического развития сельских территорий. *Аграрное и земельное право*. 2009. № 10 (58). С. 67–70.
10. Ilona Yasnolob, Oleg Gorb, Nadiia Opara, Serhii Shejko, Svitlana Pysarenko, Olena Mykhailova, Tetyana Mokiienko. The Formation of the Efficient System of Ecological Enterprise. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2019. [S.I.], Vol. 9. Issue 5. P. 1052–1061. URL : <https://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/2595>. doi: [https://doi.org/10.14505/jemt.9.5\(29\).17](https://doi.org/10.14505/jemt.9.5(29).17) (дата звернення: 20.07.2020).
11. Yasnolob I., Gorb O., Dedukhno A., Kaliuzhna Yu. The formation of the management system of ecological, social, and economic development of rural territories using the experience in European Union. *Journal of Environmental Management and Tourism*, 2017. [S.I.], v. 8, n. 3, p. 516–528. doi: [https://doi.org/10.14505/jemt.v8.3\(19\).03](https://doi.org/10.14505/jemt.v8.3(19).03). URL : <http://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/1374> (дата звернення: 20.07.2020).

12. Лісовий А.В. Державне регулювання розвитку сільських територій : [монографія]. К. : Дія, 2007. 400 с.

13. Мельник С. Соціально-економічні проблеми відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу села. К. : ННЦ ІАЕ, 2004. С. 342.

14. Яснолоб І.О., Горб О.О., Чайка Т.О. Розвиток екопоселень в умовах органічного землеробства як напрям використання потенціалу відновлюваних джерел енергії в Україні. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2017. № 3 (86). С. 52–55.

15. Яснолоб І.О., Горб О.А., Чайка Т.О., Радіонова Я.В. Теоретико-практичні засади створення енергетично незалежних сільських територій. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 97–102. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201811097>. URL: <http://eapk.org.ua/contents/2018/11/97>. (дата звернення: 20.07.2020).

REFERENCES:

1. V Ukraini za rik stalo na 9 sil menshe [There Became 9 Villages Less in Ukraine]. URL : <http://ua.racurs.ua/news/45928-v-ukrayini-za-rik-stalo-na-9-sil-menshe> (accessed: 20.07.2020) (in Ukrainian)
2. Slavov V.P., Kovalenko O.V. Ekonomiko-energetychna systema staloho rozvytku silskykh terytorii [Economic and Energy System of the Sustainable Development of Rural Territories]. *Visnyk ahrarnoi nauky*. 2007. Number 9. S. 68–71. (in Ukrainian)
3. Hubenia Yu.E. Rozvytok silskykh terytorii: yevropeiska teoriia i praktyka [The Development of Rural Territories: European Theory and Practice]. *Ekonomika Ukrainy*. 2007. Number 4 (545). S. 80–92. (in Ukrainian)
4. Melnychuk O.S. Etymolohichnyi slovnyk ukrain-skoi movy [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language] : u 7 t. Kyiv : Nauk. dumka, 2006. 704 s. (in Ukrainian)
5. Shapoval P.D. Silskohospodarskyi rehion u systemi upravlinnia rozvytkom ekonomiky [Agricultural Region in the System of Management of Economic Development]. *Visnyk UADU pry Prezidentovi Ukrainy*. 2002. Number 4. S. 72–76. (in Ukrainian)
6. Yurchyshyn V.V. Silski terytorii yak systemoutvoriuiuchi faktory rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky [Rural Territories as System-Forming Factors of the Development of the Agrarian Sector of Economics]. *Ekonomika APK*. 2005. Number 3. S. 3–10. (in Ukrainian)
7. Kosodii R.P. Problemy silskoho rozvytku v umovakh hlobalizatsii [The Problems of Rural Development under the Conditions of Globalization]. *Ekonomika APK*. 2009. Number 4. S. 132–138. (in Ukrainian)
8. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]: [zizmin.tadopov.,vnesenymyZakonomUkrainyvid 1 liut. 2011 r. Number 2952-VI]. Kharkiv : Faktor, 2011. 118 s. (Serii «Biblioteka zakonodavstva»). (in Ukrainian)
9. Kornev A.A. Puty povыsheniya effektivnosti yurydycheskoho rehulyrovaniya otnosheniya v sfere sotsyalno-ekonomicheskoho razvitytia selskykh terytorii [The Ways of Raising the Effectiveness of Legal Relations in the Sphere of the Social-Economic Development of Rural Territories]. *Ahrarnoe y zemelnoe pravo*. 2009. Number 10 (58). S. 67–70. (in Ukrainian)

10. Ilona Yasnolob, Oleg Gorb, Nadiia Opara, Serhii Shejko, Svitlana Pysarenko, Olena Mykhailova, Tetyana Mokiienko (2019) The Formation of the Efficient System of Ecological Enterprise. *Journal of Environmental Management and Tourism*. [S.I.], Vol. 9. Issue 5. P. 1052–1061. URL : <https://journals.asespublishing.eu/jemt/article/view/2595>. doi: [https://doi.org/10.14505/jemt.9.5\(29\).17](https://doi.org/10.14505/jemt.9.5(29).17) (accessed: 20.07.2020)
11. Yasnolob I., Gorb O., Dedukhno A., Kaliu-zhna Yu. (2017) The formation of the management system of ecological, social, and economic development of rural territories using the experience in European Union. *Journal of Environmental Management and Tourism*, [S. I.], v. 8, n. 3, p. 516–528. doi: [https://doi.org/10.14505/jemt.v8.3\(19\).03](https://doi.org/10.14505/jemt.v8.3(19).03). URL : <http://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/1374> (accessed: 20.07.2020)
12. Lisovyi A.V. Derzhavne rehuliuвання rozvytku sil'skykh terytorii [State Regulation of the Development of Rural Territories] : [monohrafiia]. Kyiv : Dii, 2007. 400 s. (in Ukrainian)
13. Melnyk S. Sotsialno-ekonomichni problemy vidtvorennia ta efektyvnoho vykorystannia resursnoho potentsialu sela [Social-Economic Problems of the Reproduction and Effective Using of the Village Resource Potential]. Kyiv : NNTs IAE, 2004. S. 342. (in Ukrainian)
14. Yasnolob I.O., Horb O.O., Chaika T.O. Rozvytok ekoposelen v umovakh orhanichnoho zemlerobstva yak napriam vykorystannia potentsialu vidnovliuvanykh dzherel enerhii v Ukraini [Development of eco-settlements in the conditions of organic agriculture as a direction of use of potential of renewable energy sources in Ukraine]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*. 2017. Number 3 (86). S. 52–55. (in Ukrainian)
15. Yasnolob I.O., Horb O.A., Chaika T.O., Radionova Ya.V. Teoretyko-praktychni zasady stvorennia enerhetychno nezaleznykh sil'skykh terytorii [Theoretical and practical principles of creating energy-independent rural areas]. *Ekonomika APK*. 2018. Number 11. S. 97–102. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.2018.11097>. URL : <http://eapk.org.ua/contents/2018/11/97> (accessed: 20.07.2020) (in Ukrainian)